

I BARNDOM

Första bilden: Det är sommar. Året är 1943. Vi befinner oss på mina föräldrars holme i Ekenäs skärgård. Holmen heter Skeppsholmen. Jag sitter på en bergklack vid vattenbrynet. Jag är åtta år gammal. Ute i världen råder krig. Även hos oss råder krig. Några veckor tidigare har ett ryskt bombplan fällt sin kvarvarande last av bomber över ön efter ett anfall mot Hangö. Några bomber föll i havet. Vi åt fisk i flera dagar.

Jag har hittat en ilandfluten plankbit vid stranden. Med min *puukko* börjar jag tälja till ett båtskrov av brädan. Den har legat länge i vattnet och är lätt att forma. Jag avlägsnar långa spånor, en efter en. Någonting tar form. Solen skiner och ett stilla vågskvalp hörs. Jag ger båtskrovet fina linjer med min kniv. Det skall bli ett krigsfartyg. Det skall försvara vår ö.

Nu ljuder gongongen uppifrån villan. Det är lunchdags. Jag lägger ifrån mig kniv och båtskrov och börjar gå upp mot den stora villan som farfar byggde år 1905. Farfar var guldsmed och hade butik och verkstad i Ekenäs. Till kunderna hörde även den ryska aristokratin som drack brunn i Hangö eller följde med tsaren, vars jakt brukade ankra i den närbelägna Källviken.

Det blir nog kokt braxen med mycket ben, tänker jag. Fisk och potatis. Fiskarn Holmberg, som även han bor på Skeppsholmen, får just inte annat än braxen i näten. Kanske de fem bomberna som föll på Skeppsholmen skrämde iväg all annan fisk. Potatisen kommer från vårt eget potatisland. Pappa frågar varje dag: ”Har vi mat för i morgon?” Kanske han också önskar lite variation i kosten. Och mammans svarar: ”Jo, det har vi.” Eller: ”Nej, men jag skall gå ner till busstationen och försöka köpa något på svarta börsen.” Busstationerna både i Helsingfors och Ekenäs fungerar som centraler för svartabörshandeln. I Helsingfors är den oorganiserad, men i Ekenäs går allting via fru Enberg, som driver busstationens café.

Jag ropar på Pelle, min tama kråka. Den kommer genast flygande och sätter sig på min axel. Pelle känner stor tillgivenhet för mig, eftersom jag matat den sen den var en liten unge. Den sover i kronan på en ek som enligt forstmästaren är 400 år gammal.

Efter lunchen fortsätter jag att tälja på båten. När den är färdig är jag mycket nöjd. Trots att skapandet kan upplevas som ett åliggande borde det aldrig skiljas från skapandet som lek. Det lekande barnet är det mest kreativa som finns. Innan sommarlovet är slut

Björn 1938
BJÖRN WECKSTRÖM

hinner det bli många båtar. Jag bygger en hamn av stenar för mina båtar. Den fylls så småningom av krigsfartyg, segelbåtar och lastfartyg. En liten armada som resultat av mitt arbete med täljkniven.

Min familj består av pappa Georg, mamma Anni samt mina två äldre bröder Erik och Stig. De håller som bäst på att ro Holmbergs pråm över sundet. I den tronar mormor och morfar i var sin korgstol. Mormor vägrar att stiga i en roddbåt, så Holmberg har lånat ut sin stadiga pråm, som normalt används för att transportera kor eller höns. Mormor heter Iva och morfar heter Theodor. De talar tyska med varandra men svenska med oss. Mormor är född i Lübeck. Morfar talar franska också, för han är född i Alsace. Han hette egentligen Blanc, men började skriva Blank efter att han och mormor flyttat till Finland. Morfar var den yngsta tjänstemannen på en bank i Lübeck då bankens ledning beslöt att grunda ett filialkontor i Viborg. Ingen av de äldre tjänstemännen ville åta sig uppgiften att leda driften vid det nya kontoret, men unge Theodor sade sig vara villig mot en rejäl löneförhöjning. Det gjorde att Iva och Theodor kunde gifta sig och flytta till Finland. Min mamma föddes i Viborg och började sin skolgång där. När första världskriget bröt ut flyttade familjen tillbaka till Tyskland men återvände till Finland efter kriget.

När jag föddes ville morfar, mormor och mamma att jag skulle döpas till Jean Sebastian, men pappa stod på sig och det blev Björn. Morfar gav sig inte, så han kallade mig Jean Sebastian på skämt. Min farmor har jag endast ett svagt minne av. Jag minns henne som varm och rynkig med ett par uttrampade herrskor på fötterna. Hon berättade att som liten flicka under nödåret 1867 hade vandrat till fots från Kronoby i Österbotten med sin mamma och pappa ända till Ekenäs och att det legat döda människor vid väggkanten. Deras hemman hade sålts på auktion, men hennes pappa hade fått arbete som skolvaktmästare på läroverket i Ekenäs.

Min far är sinnebilden av en tjänsteman. Han arbetar på Affärsidkarnas Ömsesidiga Försäkringsbolag Fennia. Det kommer han att göra hela sitt liv. Innan han blev försäkringstjänsteman studerade han juridik. Han hann avlägga en lägre rättsexamen innan farfar gick i konkurs och pappa blev tvungen att avbryta studierna för att börja arbeta på Fennia.

Vi bor på Tempelgatan. Jag kan samma tid varje morgon se pappa sätta på sig paletån, trycka ner hatten över huvudet, ta sin port-

Villan på Skeppsholmen.
BJÖRN WICKSTRÖM

Fiskaren Holmbergs pråm.
BJÖRN WICKSTRÖM

följ och gå. Han går med snabba men bestämda steg ner mot Nervandersgatan och vidare till sitt arbete. Han är mycket skötsam om än en smula fyrkantig i sin framtoning. När det gäller alkohol är han omåttligt måttlig, om man kan säga så. Däremot misstänker jag senare att han på sitt diskreta sätt har en eller flera affärer med andra kvinnor. Det förstår jag på de gräl som ibland förekommer mellan mina föräldrar.

Min mor är hemmafru. Hon är snäll och känslösam och har litterära intressen. Hon får även mig att intressera mig för böcker, läsning och språk. Hon talar tyska med mormor, och också med mig fram till den dag jag bestämt säger ifrån: jag vill tala samma språk som pappa. Ibland är hon deprimerad. Hon kanske saknar den livsglädje, den munterhet och de skratt som fanns i den Blankska familjen. Till utbildningen är mamma merkonom, och hon arbetade som kontorist innan hon gifte sig. Kanske hon vantrivs som hemmafru. Jag vet inte. När jag var riktigt liten hade mamma hjälp av hembiträdet Siviä. Sedan tog mamma ensam över.

Mitt tidigaste barndomsminne är från sommaren 1939. Jag var fyra år gammal, och som jag minns det var det en solig sommar. Särskilt midsommarfesten var minnesvärd. Mamma dukade för fjorton personer runt långbordet under eken, och villans alla nio sovrum var fullbelagda. Farbröder och fastrar, morfar och mormor samt två inresta gäster: min mormors bror, en pensionerad överste i tyska armen, och min farmors bror som var metodistpräst i Amerika. Två mycket olika personligheter. Särskilt väl minns jag när jag skickades upp för att meddela översten att morgonkaffet var serverat och hittade honom sovande i grundställning och iförd mustaschhållare. Hans överläpp pryddes nämligen av en Kaiser Wilhelm-mustasch, vars uppvridda ändar krävde nattlig support. Själv tillbringade jag dagarna i sällskap med en äldre timmerman som reparerade den gamla höladan. Jag drack hans medhavda hallonsaft och lärde mig Ekenäsdialekt medan de vuxna småpratande promenerade omkring iförda vita kläder. Damerna bar parasoll. Min faster Ann gick naturligtvis i höga klackar, för låga klackar fanns inte i hennes värld.

Jag frågar mig ibland vilket arv jag fått av mina föräldrar. Varken mamma eller pappa var intresserade av konst. De gick på Svenska Teatern någon gång, det var allt. Pappa sjöng i Oratoriekören, mamma satt hemma i länstolen och läste. Jag hade en kärleksfull

Faster Ann och faster Gurli framför
äppelträdgården sommaren 1938. Under
vinterkrigsvintern 1939-40 förfrös 60
träd. Bara 13 klarade sig.

BJÖRN WECKSTRÖM

Anni Weckström (f. Blank), Stig, Erik samt Georg Weckström med Björn, familjens yngsta, i famnen år 1937.

BJÖRN WECKSTRÖM

mor och en skötsam far och växte upp i en efter kriget trygg medelklassmiljö. Min pappa var oerhört disciplinerad. Av honom har jag lärt mig vikten av att inte ge efter för lättjan och bekvämligheten. Att gå till studion varje morgon klockan nio, oberoende av om man är inspirerad eller inte. Ingenting stort har någonsin åstadkommits utan idogt arbete. Att vara konstnär är att befinna sig i den lyckliga men ibland också ångestfyllda situationen att varje dag vara tvungen att skapa sin dag på nytt. Du kan inte lita på att något du gjort tidigare längre duger. Den schweiziska konstnären Alberto Giacometti (1901–1966) arbetade som besatt med teckningar, målningar och skulpturer som han ständigt förkastade dagen därpå. För konstnären handlar konsten inte bara om estetik, utan också om etik. Om att ge sin syn på världen och dess framtid.

Så kanske formkänslan kommer från mor, från hennes omsorg om tingen. En morgon visade hon mig sina smycken som låg i toalettbordets mittersta låda. Hon anlade ett hemlighetsfullt tonfall och drog långsamt ut den lilla lådan. En liten skatt av gnistrande former och färger uppenbarade sig. Jag var inte mer än fyra–fem år gammal och mycket fascinerad. Allt det här tillhör min mamma! Alla dessa vackra ting!

Min mammas favoritförfattare var Thomas Mann. Thomas Manns föräldrar, Johann Heinrich Mann och Julia da Silva Bruhns, kom från olika världar. Fadern var lübeckare, protestant och affärsman. Modern var född i Brasilien, uppfostrades som katolik, var mycket musikalisk och hade konstnärliga intressen. I romanen *Huset Buddenbrook*, vars karaktärer är modellerade efter Thomas Manns familj, reflekterar författaren om jag minns rätt över varifrån den skapande kraften kommit romankarakteren Hanno till del. Han kommer fram till att det är en gåva från mammans värld. Det är hennes känslighet, musikalitet och kärlek till konsten han ärvt. Men han saknar den initiativkraft som behövs för att bli en framgångsrik konstnär. Den egenskap som kunde ha sipprat över från pappans värld. Arbetsmoralen. Jag kan se vissa likheter i familjemönstret – alla andra likheter att förtiga.

Min farfar var guldsmed i Ekenäs. Även det kom att få stor betydelse för mitt liv. Han hade butik och verkstad på Kungsgatan. På bakgården höll familjen ko, höns och grisar. Ibland kom det vandrade gesäller till gården och bad om arbete. Farfar gav dem silver; verktygen hade de själva. De arbetade i verkstaden i några

dagar, gjorde kaffeskedar eller matskedar, och drog vidare när arbetet var utfört. I en kassakladd som jag hittade senare hade farfar gjort några anteckningar på franska. Tydligen hade han lärt sig lite av språket för att kunna betjäna de ryska aristokraterna. Tsar Nikolaj II angjorde vanligen Källviken nära Ekenäs under sina sommarkryssningar i den finländska skärgården. Där kunde hans fartyg ligga i veckor vid en brygga nära en källa som springer fram i strandbrynet.

Källan har sedermera fått en minnessten och namnet Dagmar-källan efter den danskfödda drottningen.

Alltnog, tsaren, hans närstående samt medlemmar av hovet handlade små minnesgåvor och även dyrbarare saker i farfars butik. Farfars verkmästare var nämligen en ytterst duktig guldsmed vid namn Wikström. Affärerna gick bra ända tills juvelerarfirman Fabergé rekryterade Wikström och erbjöd honom posten som verkstadschef i Petersburg. Farfar beslöt då att dra sig tillbaka, så han sålde butiken, verkstaden och gården på Kungsgatan 5 och beslöt flytta till Helsingfors med sin familj. Det skedde år 1905.

En episod något senare i livet lät mig uppleva en annan sida av skapandets drivkrafter. Pappa tyckte med rätta att min finska var usel, så han satte in en annons i tidningen att det i Helsingfors fanns en tolvårig pojke som borde skickas på ”finnbete”, som det hette. Han fick svar från ägaren till ett boktryckeri i Södra Karelen som hade en sommarstuga vid Saimen. Där tillbringade jag alltså sommaren i den välbärgade familjens trygga omvårdnad, trots att jag en dag blev ertappad med att fuska. Jag hade nämligen maskerat Louis Bromfields bok *När regnet kom* med ett finskt deckaromslag och blev avslöjad. Mycket skrik och bannor, och den förbjudna litteraturen konfiskerades.

En dag lekte jag med familjens barn och några andra barn vid stranden. Vattennivån hade sjunkit och lämnat efter sig ett bälte med mjuk blålera i strandkanten. Vi började göra gubbar av den formbara leran, men snart samlades alla kring mig för att se på mina gubbar. Jag märkte att det här var något jag kunde göra bättre än alla de andra barnen. Och inte bara det, jag blev beundrad för det jag hade gjort.

Så om min första erfarenhet av formgivning – träbåtarna på Skeppsholmen – var att jag åstadkommit något som jag själv var

nöjd med, så var den andra och lika viktiga att jag kunde göra något som uppskattades eller beundrades av andra. Och att jag själv i lika mån blev beundrad.

Under kriget var det svårt att köpa mat, speciellt i huvudstaden. På somrarna kunde vi leva på fisk och potatis på Skeppsholmen, men på vintern ville maten inte räcka till för hela familjen. Pappa kom därför överens med en kollega på Skandia försäkring, som Fennia samarbetade med i Sverige, att jag skulle tillbringa vinterhalvåret hos kollegans familj i Nockeby utanför Stockholm. Så skedde också. Pappa och mamma följde mig till hamnen, där jag och hundratalens andra barn gick ombord på s/s Arcturus, som var specialbyggd för att transportera krigsbarn till Sverige. Framme i Stockholms hamn blev vi förda in i en inhägnad av hönsnät medan våra värdföräldrar skockades utanför och försökte tyda de för det mesta konstiga namnen på papperslapparna som hängde kring våra halsar.

Trots att min värdfamilj på alla sätt var vänlig och tillmötesgående grät jag av hemlängtan de två första veckorna och mådde illa resten av tiden. Min mage tålde nämligen inte den fettrika och proteinhaltiga svenska kosten. Jag kunde inte äta kött, fick saltsyrelösning att dricka och återvände till Finland åtta månader senare lika mager som när jag hade rest. Till skillnad från många andra krigsbarn fick jag emellertid inga trauman av vistelsen i Sverige. Jag talade samma språk som min värdfamilj, jag var van vid olika språkmelodier hemifrån – mina morföräldrar bodde på fjärde våningen, vi på den andra – men jag kommer ihåg att jag ofta frågade ”vad heter det här?” och ”vad heter det här?” som om jag var rädd för att saker och ting i det nya landet skulle ha fått andra ord eller betydelser.

Den värsta upplevelsen under kriget inträffade natten till den 7 februari 1944 i och med det första av de tre stora ryska bombanfallen mot Helsingfors. Lite före sju på kvällen började sirenerna tjuta, och vi tog som vanligt vår tillflykt till potatiskällaren. Det hände ofta att larmet gick, så vi fäste till en början inte stort avseende vid det. En gång när jag var med pappa och såg *Tarzans son* på Capitol måste filmen avbrytas två gånger på grund av flyglarmet, och publiken var tvungen att skynda ner i skyddsrummet. Men för det mesta handlade det om falskt alarm. Så inte den här gången. Nu var det allvar.

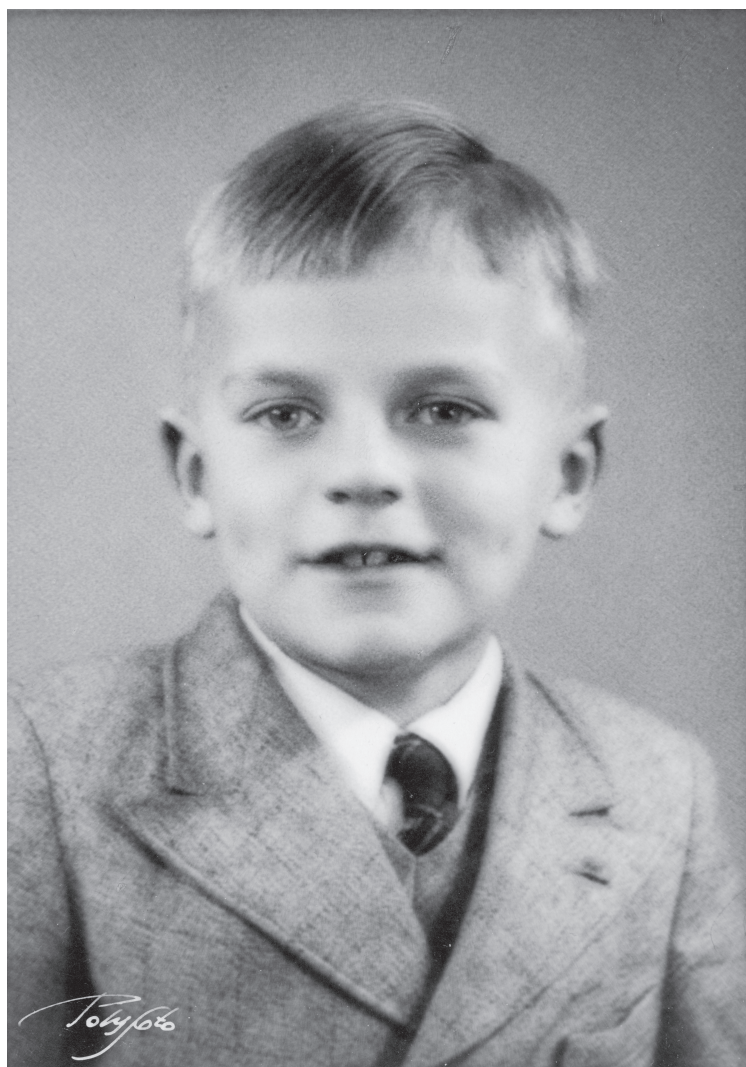
Potatiskällaren hade en liten dammig fönsterglugg mot gatan. Vi satt i mörkret, tryckta mot varandra på enkla träbänkar. Många grät när bomberna började falla. Det lilla fönstret lystes upp av rött, gult eller orange sken. Ljudet av bombkrevaderna blandades med smällarna från luftvärnskanonerna. Bombanfallen kom i två vågor och pågick hela natten. Nästan 3 000 bomber fälldes över Helsingfors med omnejd. Inte heller luftvärnet var berett på ett så massivt anfall, varför spärreliden från Sandhamn inte kunde avvärja de ryska bombplan som kom från sydost.

Plötsligt hördes flera våldsamma explosioner och hela källaren skakade. Huset mittemot på Luthergatan hade fått en direkträff. När vi på morgonen den sjunde vågade oss upp ur källaren var det en ödslig syn som mötte oss. Luthergatan 6 fanns inte mera. Huset hade träffats av flera bomber, och några hade även exploderat närmare vårt hus, på berget där Tempelplatsens kyrka nu finns.

Även vårt hus hade fått skador. Alla fönster var inblåsta. Glassplitter täckte golven. Det var som att gå på skör is. Eftersom det var minus tjugo grader ute måste fönstren genast åtgärdas. Husbolaget hade försett oss med pappskivor som vi skar till för att passa in i rutorna. Likväl blev det inte mera än fjorton grader varmt i lägenheten. Min bror Erik kom hem som en vandrande isskulptur efter att i misstag blivit besprutad av en brandsoldat när han hjälpte till med släckningen. Vi firade min nionde födelsedag sittande i halvdunklet, mamma med alla ytterkläderna på. Men jag minns inte att jag skulle ha frusit.

Det jag bäst kommer ihåg av de tre nätterna i bombskyddet – attackerna inföll med tio dagars mellanrum, den 6, den 16 och den 26 februari – är lukten av potatis och de dramatiskt växlande färgerna i det smutsiga källarfönstret. Som barn bekymrar man sig inte på samma sätt som vuxna för det som sker. Jag tyckte att jag på något sätt stod utanför. Som barn tror man att man är odödlig. Det var en teater som pågick där ute. En skrämmande teater förvisso, men snart skulle ljuset i salongen tändas.

På grund av censuren fick vi inte någon uppfattning om skadorna bombningarna åstadkommit, förutom det vi kunde se från våra fönster. Genast på morgonen ryckte hemvärnet in och avskärmade det bombade huset på Luthergatan för att hindra plundring. Tidningarna skrev att vi hade vunnit. Att slaget om Helsingfors var en seger för det finländska luftvärnet.

Björn, 6 år, just
innan han åkte iväg
som krigsbarn.

BJÖRN WECKSTRÖM